

**«ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ» ТА «ТОРГІВЛЯ ЖІНКАМИ»:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНИХ ДОКУМЕНТІВ**

Чому ця дискусія є важливою не тільки для теоретичних визначень, але й для формування практичних заходів щодо попередження та боротьби з явищем? Наскільки від використання того чи іншого поняття залежать розуміння явища? Для відповідей на задані питання потрібно зробити паралельний онтологічний та гносеологічний аналіз проблеми.

Якщо подивитися на більшість документів, публікацій, виступів з проблеми, то ми побачимо, що найчастіше використовується поняття «торгівля жінками». Більш того, говорячи про торгівлю людьми, абсолютна більшість користувачів цього терміна веде мову про торгівлю жінками для використання в проституції, порнобізнесі, сексуальній сфері тощо. Такий підхід закріплено в багатьох міжнародних документах, в тому числі і сучасних, наприклад «Гаазькій міністерській декларації європейських рекомендацій щодо ефективних заходів по запобіганню та боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації», яка була прийнята на міністерській конференції країн Європейського Союзу в квітні 1997 р. [1, с.26]. Міжнародні ж документи цінні не тільки самі по собі, а служать основою для формування національних законодавств та конкретних заходів на запобігання явища торгівлі людьми.

На сучасному етапі для України та інших країн Центральної та Східної Європи найбільш поширеним є використання жінок у легальному та нелегальному сексуальному бізнесі розвинутих країн.

Поняття «торгівля людьми» описує більш широке коло соціальних явищ: об'єктами цього злочину може бути будь-яка особа, незалежно від статі та віку. Чоловіки, з метою експлуатації, діти з метою використання у жебрацтві, будь-які особи для вилучення та трансплантації органів.

Складовою частиною злочину «торгівля людьми» є торгівля жінками. Метою торгівлі жінками може бути примусовий шлюб, примусова праця, сервітюд, насильницьке використання в домашньому господарстві та промисловому або сільськогосподарському секторах, народження дитини примусово або на замовлення тощо.

Ще одною частиною є торгівля жінками з метою використання в легальному та нелегальному сексуальному бізнесі. Тобто сексуальна сфера – це тільки один з можливих варіантів використання купленої жінки. Так, в Гаазькій міністерській декларації по запобіганню та боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації торгівля жінками визначається як «будь-які дії, спрямовані на легальний або нелегальний ввіз, провіз, перебування або вивіз з території країни жінок з метою їх прибуткової сексуальної експлуата-

ції, з використанням примушення, зокрема насильства, погроз або ошукування, зловживання службовим становищем, або іншого тиску, внаслідок якого особа не має ніякого реального та задовільного вибору, як тільки скоритися цьому тиску або вчиненим протиправним діям» [1, с.26].

Такий підхід поділяють голландські правозахисниці, наголошуючи на тому, що про торгівлю жінками мова йде тоді, коли хтось шляхом використання насильства, обманом або шляхом зловживання свого службового становища примушує жінку працювати проституткою. При цьому не має значення, чи працювала ця жінка раніше проституткою, чи хоче продовжувати це заняття за власним бажанням. Основою злочину є порушення доброї волі жінки. Ознакою торгівлі жінками є такі ситуації, коли:

- жінка не знала про те, що вона буде працювати в проституції або була ошукана щодо знання обставин, в яких їй прийдеться працювати;

- жінка не вільна прийняти особисте рішення про те, чи бажає вона взагалі працювати в проституції;

- жінку примушують віддавати зароблені нею гроші іншим особам;

- жінка пов'язана з боргами, з якими вона спочатку повинна розплатитись, перш ніж вона сама зможе розпоряджатися своїми власними прибутками, стане вільно вирішувати – чи може вона припинити роботу або перш ніж вона отримає назад свій паспорт;

- жінку постійно тримають під контролем інші особи;

- жінку обмежують у вільному пересуванні або в можливостях спілкування з іншими людьми;

- жінка не вільна відмовити окремим клієнтам або протестувати проти окремих видів сексуального контакту [2, с.6].

Зведення феномену торгівлі людьми до торгівлі жінками характерно для Конвенції ООН про боротьбу з торгівлею людьми і експлуатацією проституції іншими особами, яка була прийнята в 1949 р.¹ Як підкреслюється в преамбулі до Конвенції, вона спрямована на боротьбу з торгівлею людьми, втягуванням їх у проституцію та проституцією як такою: «проституція і зло, яке супроводжує її яким є торгівля людьми, що має на меті проституцію, несумісні з гідністю і цінністю людської особи і загрожують добробуту людини, сім'ї і суспільству» [3, с.11]. Ми бачимо, що маючи в своїй назві поняття «торгівля людьми», Конвенція 1949 р. фактично зводиться до боротьби з «торгівлею жінками з метою використання їх в проституції».

Наступним важливим міжнародним документом, спрямованим в тому числі і на боротьбу з торгівлею людьми, була Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок» (1979 р., ратифікована Україною в складі СРСР в 1981 р.). Ця Конвенція має неофіційну назву –

---

¹ Ця Конвенція була ратифікована СРСР 15 листопада 1954 року, чинності для СРСР та України набрала 15 лютого 1955 року.

Жіноча Конвенція, і відповідно до власного Духу всі її положення спрямовані на досягнення та захист прав жінок. Ст.6 Конвенції наголошує на необхідності вживання «всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо припинення всіх видів торгівлі жінками та використання проституції жінок» [4, с.34]. В той же час в тексті Конвенції не розкривається, які маються на увазі «всі види торгівлі жінками», але розуміється, що використання проституції жінок – це є тільки однією з причин поширення торгівлі жінками в сучасному світі. Цей недолік частково ліквідується в тексті загальних рекомендацій Конвенції, де звертається увага на той факт, що на додаток до вже існуючих форм торгівлі з'явилися нові, такі як секс-туризм, вербування робочої сили з країн третього світу для використання в домашньому господарстві громадян розвинутих країн, а також фіктивні шлюби жінок країн третього світу з іноземцями і «наречені по листуванню». Методологічні підходи Конвенції 1979 р. знайшли відображення в Пекінській платформі дій – підсумковому документі Четвертої Всесвітньої Конференції ООН зі становища жінок (1995 р.).

Наприкінці 90-х років серед практичних працівників, юристів, представників неурядових організацій почало зростати незадоволення існуючою термінологією поширених міжнародних документів, яка не описувала всього явища торгівлі людьми. Паралельно з поширенням розуміння необхідності змін на рівні ООН почалися процеси по формуванню нових документів щодо боротьби з торгівлею людьми, в силу того, що Конвенція 1949 р. застаріла та не відповідала сучасним вимогам. Дві хвилі – діяльність на рівні міжурядової організації (ООН) та діяльність неурядових організацій, наклалися одна на одну, доповнюючи та збагачуючи одна одну. Як результат роботи з'явилися спочатку проекти документів, деякі з яких вже відпрацьовані, а деякі знаходяться на стадії доопрацювання. Вони принципово відрізняються від вже існуючих не тільки методологічними підходами, але й термінологією, яка використовується в них. Розглянемо їх детально.

Перший документ (робота над ним розпочалася хронологічно раніше) – це «Стандартні принципи прав людини по відношенню до осіб, які потерпіли від міжнародної торгівлі людьми», розроблені та запропоновані неурядовими організаціями – Всесвітнім Альянсом проти торгівлі жінками (Таїланд), Фундацією проти торгівлі жінками (Нідерланди) та Міжнародною юридичною групою (США) [5, с.126-149].

Відповідно до Стандартних принципів, торгівля людьми визначається як «всі дії та відповідні наміри, пов'язані із вербуванням, транспортуванням в межах однієї країни або за її межами, купівлею, продажем, переміщенням, передачею з рук в руки або утриманням осіб

а) залучених до використання обманним шляхом, змушуванням (включаючи використання або погрози насильства чи зловживання службовим становищем) або борговою залежністю (кабалою);

б) з метою утримання цієї особи, незалежно від того оплачується її праця чи ні, в підневільному стані (домашньому, сексуальному або репродуктивному), в примусовій праці, або в умовах, тотожних рабству» [5, с.131].

Роблячи порівняння цього визначення з тим, яке дається, наприклад, в Гаазькій міністерській декларації, бачимо, що воно є більш широким і вміщує широке коло порушень прав людини в сучасному світі.

В коментарях до визначення торгівлі людьми роз'яснюється, що процес торгівлі може включати особу або групу осіб, починаючи з вербувальника і закінчуючи останньою особою, яка купує або отримує жертву (як то власник секс-магазину). Це може бути особа, яка утримує людину в умовах рабства або застосовує по відношенню до неї методи, тотожні рабству, примусову або кріпацьку працю. Наприклад, примусове використання в легкій, сільськогосподарській, риболовній галузях, секс-індустрії або в жебракуванні, робота в якості служниці або в примусовому шлюбі, де жінок утримують як віртуальних ув'язнених. Постійно зґвалтовані «чоловіками», вони часто використовуються для примусової вагітності, з метою забезпечення своїх «чоловіків» дітьми. Визначення торгівлі не змагає перетину державних кордонів. Велика кількість випадків сучасної торгівлі відбувається під час переміщення людей з одного регіону до іншого в межах однієї країни. І такі потерпілі страждають від насильства не менш ніж ті, яким доводиться перетинати кордон.

Основними елементами в акті торгівлі є наявність обману, насильства, боргової кабали, експлуатації заради корисливої мети, для якої обман, насильство або боргова кабала використовуються. Як правило, обман полягає в дезінформації щодо умов праці або характеру роботи, яка буде виконуватися.

Як ми бачимо, Стандартні принципи застосовують таку термінологію, як «торгівля людьми» (розглядаючи як можливих потерпілих чоловіків, жінок та дітей), розглядаючи останню як сучасну форму рабства, яке проявляється в різних сферах життя, замість традиційного поняття «жертва торгівлі» використовується поняття «особа, яка потерпіла від торгівлі», або навіть, «вивезена особа» (якщо це є вдалим перекладом англійського варіанту «trafficked person»), крім цього в Стандартах застосовується позародове звернення «особа», а не жінка, чоловік або дитина, що підкреслює гендерно зважений характер документа.

Ідеологія «Стандартних принципів прав людини по відношенню до осіб, які потерпіли від міжнародної торгівлі людьми», методологічні підходи та термінологія знаходить своє відображення в документі, який розробляється на рівні Організації Об'єднаних Націй – Конвенції ООН по боротьбі з організованою злочинністю та трьох додаткових протоколах до неї – щодо торгівлі людьми, контрабанди людьми та нелегальної міграції. В роботі над цим документом беруть участь не тільки фахівці, але й представники неурядових організацій. Навколо процесу створення цього документа

йдуть гарячі дискусії, тому що серед неурядових організацій та фахівців існують два найбільш яскраво виражені підходи. Перший – відображений в «Стандартних принципів прав людини по відношенню до осіб, які потерпіли від міжнародної торгівлі людьми», другий – старий, який зводить торгівлю людьми тільки до торгівлі жінками з метою використання їх в проституції. Таким чином прихильники другого підходу підмінюють одне явище (торгівля людьми) другим (проституцією), закликаючи боротися з першим виключно шляхом викоренення другого. Робота над документом продовжується, і повинна закінчитися наприкінці 2000 р. Є сподівання, що саме нові підходи переважать в силу того, що вони відповідають сучасним вимогам дотримання прав людини та ліквідації всіх форм дискримінації в суспільстві.

В проекті тексту Конвенції проти транснаціональної організованої злочинності використовується термін «торгівля людьми, особливо жінками та дітьми» з врахуванням рішення, яке було прийняте Комісією по попередженню злочинності та карному правосуддю на її восьмій сесії. Ця комісія рекомендувала Економічній та Соціальній Раді схвалити для прийняття Генеральною Асамблеєю проект резолюції, якій має назву «Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності та протоколи до неї», в якому Асамблеї пропонується прийняти рішення про те, що додатковий міжнародний документ, який торкається торгівлі жінками та дітьми та розробляється Спеціальним комітетом, повинен охоплювати торгівлю всіма особами, а особливо жінками та дітьми, а також внести відповідні зміни в документ. На другій сесії спеціального комітету практично всі країни висловилися на користь розглядання в протоколі всіх осіб, а не тільки жінок та дітей, хоча особливу увагу необхідно приділити захисту жінок та дітей.

Загальні теоретичні дискусії навколо визначення понять та феноменів мають суттєві практичні наслідки для формування стратегій боротьби, викоренення та запобігання тому чи іншому явищу, зокрема торгівлі людьми. Нечітке визначення понять призводить до розмитості розуміння, до того, що під одним поняттям розуміються різні явища, що веде до неузгодженості, або практичної відсутності дій.

На жаль, саме така ситуація характерна для нашої держави. В 1998 р. в Україні прийнято закон проти торгівлі людьми, але нечіткість формулювань призводить до практичної неможливості його застосування працівниками правоохоронних органів. Дуже мала кількість справ за статтею 124-1 на фоні поширення явища торгівлі людьми в країні є яскравим свідченням нечіткості визначення¹.

---

¹ Кількість порушених справ за ст.124-1 приблизно дорівнює двом десяткам у всій Україні, що аж ніяк не відображує масштабів цього явища.

Якщо ми проаналізуємо назву закону, то в ній не побачимо на перший погляд ніякого зв'язку із злочином «торгівля людьми». Закон мав назву: «Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кодексу про шлюб та сім'ю України». Приводом до його розробки та прийняття стали перш за все непоодинокі факти продажу за кордон з метою усиновлення дітей-сиріт: вони продаються, бо на їх утримання не вистачає коштів. Метою продажу є не тільки усиновлення, але й тримання їх у будинках розпусти. В той же час все більшого поширення набував такий вид злочинної діяльності, як вивіз українських жінок за кордон для подальшого примусового використання в секс індустрії. Розробники закону вирішили поєднати такі різні форми злочину в одну статтю, що було викликано різними причинами, у тому числі відсутністю чіткого визначення таких видів злочину як «торгівля людьми», «торгівля жінками» та «торгівля дітьми» в українському правовому полі.

В результаті в одній статті поєдналися такі види злочину, як торгівля дорослими (жінками та чоловіками) та торгівля дітьми, що не є коректним. Внесення до закону відповідальності за торгівлю неповнолітніми впливає із міжнародних правових зобов'язань України про вжиття необхідних заходів для запобігання викрадення і торгівлі дітьми. Права дитини та права дорослої людини – це не одне і теж.

Потрібно чітко розділити в українському правовому полі такі поняття як «проституція» та «торгівля людьми», зокрема, жінками. Ототожнення цих соціальних явищ ускладнює використання правових механізмів запобігання їм, підмінює стратегії боротьби з торгівлею людьми стратегіями боротьби з проституцією. Таке розділення є дуже важливим не тільки у практичному плані, але й з точки зору захисту прав людини.

Намагаючись сформувати та впровадити комплексний підхід до вирішення проблеми, 25 вересня 1999 р. Кабінет Міністрів України затвердив програму по запобіганню торгівлі жінками та дітьми в Україні (постанова Кабінету Міністрів №1768). Навіть в самій назві документу видно, що увага приділяється запобіганню тільки частині злочину, залишаючи поза увагою проблеми чоловіків.

Правові казуси та нечіткість визначень не дають можливості правовому акту повною мірою виконувати свої заборонні функції і істотно впливати на викорінювання такого суспільно небезпечного явища, як торгівля людьми.

Список літератури:

1. Гаазька міністерська декларація європейських рекомендацій до ефективних заходів по запобіганню та боротьбі з торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації // Довідник з проблем запобігання торгівлі жінками для консультантів «телефонів довіри». К., 1998. Вип.2. 2. Довідник з проблем запобігання торгівлі жінками. К., 1999. Вип.4. 3. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами // Попередження і викоренення насильства щодо

жінок. Міжнародне законодавство. К., 1999. 4. Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації стосовно жінок». К., 1997. 5. Посібник по наданню допомоги потерпілим від торгівлі людьми. Київ-Харків. 1999.

Надійшла до редколегії 12.06.2000

Б.В. Лизогуб, ад'юнкт каф. кримінального права та криминології Ун-ту внутр. справ

ПРОБЛЕМИ СИСТЕМНОЇ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Останні роки відзначені зверненням вчених та правозастосовників до проблеми, що тривалий час перебувала поза їх увагою: торгівлі жінками та неповнолітніми. І хоча проблема була, власне кажучи, на поверхні – адже ні для кого не були секретом численні оголошення сумнівного змісту в газетах начебто про працевлаштування за кордоном, а також публікації, в яких висвітлювалися ганебні випадки фактичного відновлення работоргівлі на порозі нового тисячоліття. В серпні 1994 р. на міжнародній науково-практичній конференції «Стратегія і досвід боротьби з організованою злочинністю і нелегальним наркобізнесом», організованій Міністерством внутрішніх справ України та Асоціацією поліцейських українського походження США говорилося зокрема і про явище втягнення в протиправну діяльність молодих дівчат, які спокушаються обіцянками прибуткової роботи та вигідних знайомств за кордоном, а опиняючись там, залишаються без засобів до існування і змушені займатися проституцією [1, с.7]. Оприлюднення в засобах масової інформації фактів жорстокої сексуальної експлуатації жінок в будинках розпусти за кордоном, тривалих поневірянь потерпілих до повернення в Україну, прикладів торгівлі неповнолітніми викликали бурхливий резонанс, що мало наслідком, зокрема, активізацію протидії цьому суспільно небезпечному явищу. За сприяння міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна» проведено низку семінарів та конференцій, присвячених боротьбі з торгівлею жінками. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 вересня 1999 р. №1768 було затверджено Програму запобігання торгівлі жінками та дітьми. В ГУМВС України в м. Києві діє відділ по боротьбі з правопорушеннями у сфері громадської моралі, подібний підрозділ функціонує в структурі Управління карного розшуку УМВС України в Донецькій області, існує відділення по боротьбі з проституцією та поширенням СНІДу і венеричних хвороб у структурі оперативно-пошукового відділу Харківського міського Управління УМВСУ в Харківській області. Наказом МВС України від 23 травня 2000 року №319 передбачено створення підрозділів по боротьбі з торгівлею людьми та злочинами у сфері громадської моральності у всіх обласних управліннях МВС України [2].

Статистичні дані дають уяву скоріше про активність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю у сфері громадської моралі, ніж про її